

УДК 629.734

Микола Петрович Думенко (канд. військ. наук)
Олександр Леонідович Михайлов
Анатолій Вікторович Підлісний
Вадим Віталійович Машталір (канд. істор. наук)

Генеральний штаб Збройних Сил України, Київ, Україна

ДЕЯКІ АСПЕКТИ КОМПЛЕКТУВАННЯ ВІЙСЬК ОСОБОВИМ СКЛАДОМ

Історичний та сучасний досвід свідчить, що лише наявність розвинутого оборонного сектору і його головної складової – збройних сил, їх готовність до нарощування були і будуть стримуючим фактором від будь-яких посягань ззовні та підґрунтям для проведення політики на захист національних інтересів будь-якої держави світу.

Вибір способів комплектування війська особовим складом завжди залежав від конкретних умов, які склалися для кожного конкретного суспільства з урахуванням таких чинників, як соціально-політичний устрій держави; напрямок зовнішньої політики держави; напрямок воєнної політики держави; рівень воєнної загрози; наявність матеріальних та людських ресурсів; розвиток озброєння та військової техніки; розвиток воєнного мистецтва; рівень патріотизму населення тощо.

Ключові слова: війна; особовий склад; комплектування військ.

Вступ

Історія розвитку людства насичена безперервними конфліктами. Крайньою формою їх розв'язання завжди виступали війни (збройні конфлікти). Незважаючи на тривалі пошуки справедливості та виваженості у змісті й шляхах урегулювання існуючих суперечностей, практика міжнародного життя свідчить: насильницький спосіб вирішення проблем у минулому, сьогодні й осяжному майбутньому у багатьох відношеннях залишається безальтернативним. Уроки воєн, незважаючи на моральні та фізичні жертви і страждання людей, витрачені фінансово-економічні ресурси, шкоду довкіллю, занепад багатьох держав, поки що не виступають стримуючим фактором в ескаляції насильницьких конфліктів [1, С. 246-257].

Суттєві зміни відбувалися серед учасників воєн (збройних конфліктів). Примітивні етнічні утворення, міста-поліси, східні деспотії, феодалну роздробленість поступово заступали національні держави з різними політичними режимами та формами правління. Невпинно зростала їх кількість. Якщо під час наполеонівських воєн їх нараховувалося менше 30-ти, то на початку ХХІ ст. – біля 200. За цей час неодноразово зазнавала кардинальної трансформації структура міжнародної системи, композиція воєнно-політичних альянсів. Однак незмінними були й залишаються суперечності, пов'язані з прагненням держав або наддержавних об'єднань до переваг над іншими подібними утвореннями, в тому числі шляхом розв'язання воєн (збройних конфліктів) [2, С. 121-123].

Постановка проблеми. З часом зазнає змін структура, зміст та завдання воєнної організації держави, її статус у суспільстві. Прискорений

процес появи нових поколінь зброї, озброєння, воєнної техніки на принципово інших фізичних принципах значною мірою впливає на організаційно-штатну структуру військ, роль, завдання та функції збройних сил, підготовку відповідних фахівців [3, С. 51-59].

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Останні дослідження і публікації, в яких розпочато дослідження даної проблеми і на які опирається автор, представлені в [4-9]. В ході дослідження було виявлено, що комплектування являє собою встановлену державою та регульовану нормами військового права систему забезпечення військ військовослужбовцями й цивільним персоналом у мирний і воєнний час, а також створення запасу військово-навчених людських ресурсів.

Метою статті є узагальнення історичного досвіду комплектування військ особовим складом.

Виклад основного матеріалу дослідження

Для розуміння тенденцій, що простежуються в сучасних підходах до системи комплектування військ особовим складом, розглянемо, як вирішувались ці питання протягом віків існування людства, яке всього 168 років прожило без війн.

1. Від стародавніх часів до кінця ХVІІІ століття.

Для стародавніх спільнот ведення війни мало індивідуальні, психологічні та соціальні мотиви, де основоположними виступали цілі збереження згуртованості групи, задоволення фізичних потреб, захисту від сусідів та інші. В умовах постійної боротьби за виживання всі особи чоловічої статі (а нерідко і жіночої) були одночасно і мисливцями, і землеробами, і воїнами. Серед головних недоліків в ході ведення

війн тих часів відмічалися погана підготовка та дисципліна воїнів. В той же час державні військові формування, які виникли пізніше, попри історичних та національних відмінностей, характеризуються цілеспрямованою підготовкою воїнів, підрозділів та частин, ієрархічною системою субординації, фізичним примусом. В ході підготовки витрачалися значні зусилля для прищеплення війську елементів дисципліни, послідовних навчань і тренувань, наслідком чого стало підвищення рівня їх керованості і маневреності [1, С. 41-43].

У рабовласницьку епоху відмічається нерозвиненість військової організації суспільства. З позицій сьогодення організаційна структура війська була простою, зброя розрахована на використання мускульної сили людей та тварин і за своїми якісними параметрами в різних арміях різнилася не дуже суттєво. Чисельність рабовласницьких армій у різних країнах мала значні відмінності. Приміром, грецькі держави мали можливість виставити на війну не більш як 30-35 тис. чоловік, римляни довгий час також вели війни відносно невеликими арміями у 40-50 тис. чоловік. Особливо великим військом, що складалося з 200-300 тис. чоловік, вели війни перська та китайська імперії, однак утримувати його було надзвичайно важко. З огляду наведених вище обставин в усіх великих рабовласницьких державах поступово відбувався перехід до армії найманців. Значною мірою це було пов'язано і з тим, що мобілізація населення на ведення тривалої війни була неможлива. Так, у греків війни мали сезонний характер, тому що їх головними сільськогосподарськими продуктами були оливки, вино, пшениця, отже, на війну не залишалось достатньо часу (не більше ніж 1-2 місяці на рік) [2, С. 46-54].

Крім розвитку воєнного мистецтва стародавні мислителі поступово почали звертати увагу на етичну сторону війни. Християни, принаймні перші три століття нової ери, виховувалися в душі потужного релігійного пацифізму. Переважна більшість з них зайняла позицію відвертого несприйняття військової служби виходячи з того, що рання християнська церква проповідувала ненасильство. Однак на початку V ст. теологи почали шукати аргументи виправдання військової служби, водночас підкреслюючи примат слухняності Богові.

Стверджується інша ідея: хто вбиває ворога в принципі є слугою закону, який справедливо відповідає насильством на насильство. Святий Августин (354-430 рр.) виступив основоположником чіткого розподілу функцій серед християн: одним належить боротися молитвою проти демонів, іншим – битися зброєю проти варварів. Справедлива війна полягає у захисті Батьківщини, її громадян, власності. У 416 р. переоцінка воєн з позицій релігійного фактору змусила Феодосія II видати декрет, за яким служити в армії могли тільки християни. Таким

чином виник більш тісний симбіоз християнської церкви і держави, політики і релігії [2, С. 124-130].

На початку VII ст. гучно заявляє про себе нова світова сила – іслам. Її засновник Мухамед (570-632 рр.) зміг закласти підвалини не просто релігії подібно християнству, але, воєнно-політичної організації народу, коли церква та держава співпадають. У розв'язанні проблеми життя і смерті в мусульманстві ведуча роль відводилася філософії війни. Як сказано в Корані, меч є ключем до небес і до пекла; всі, хто оголюють його за віру, будуть нагороджені благами, кожна крапля їх крові, кожне страждання, яке переноситься ними, записані будуть на небесах, як заслуги, які перевищують навіть піст та молитву. Війна з невірними є величезна чеснота і неодмінна. Це був проект тотального панування, який містив в собі елементи тотальної війни, стосовно цілей та підготовки воїнів. Протягом короткого часу була введена практика охоплення воєнним навчанням і вихованням всього населення Арабського Халіфату чоловічої статі, яка у подальшому ефективно удосконалювалася і розвивалася [4, С. 101-109].

Територіальна та ідеологічна експансія Арабського Халіфату потужно вплинула на внутрішні матеріальні та духовні процеси в християнських державах. Глибокі трансформації відбулися у воєнному стані: на зміну солдатам Римської імперії, які були зобов'язані все життя служити державі, прийшли збройні зграї на службі варварських керманічів і королів, а згодом – королівське військо, яке щорічно збиралося для воєнних походів [5, С. 237-242].

Предки наші, слов'яни, ввійшли в історію як плем'я вояків-завойовників. Але військова організація їх не була вироблена. Ядром війська перших київських князів-завойовників були скандинавські варяги, які значно вплинули на розвиток слов'янського війська, зокрема стосовно його дисциплінованості, розвитку духу ініціативи, самопожертви, лицарства. Пізніше військо почало поповнюватись місцевим населенням. Але у вирішальних битвах частіше виступали сили варягів. Варяги були професійними вояками, які воєнну справу вважали за своє постійне заняття, з війни добували прожиток і майно. Варяги служили в українському війську до половини XI віку і відіграли головну роль в походах князів Олега, Ігоря, Святослава, Володимира Великого та Ярослава Мудрого. Але пізніше наша держава і армія знайшли опору у власного населення й почали формуватись на власних основах.

Саме в цей час на арену європейської історії поступово виходить новий стан – рицарство, як продукт феодалізації та становлення індивідуалістичного світогляду. Відбувається дуже багато безцільних, анархічних воєн, створюються невеличкі професійні армії під прапорами дрібної та середньої знаті.

XIII ст. було ознаменоване світовим

домінуванням воєнної організації та мистецтва монголо-татар. Війська Чингізхана були надзвичайно організованою, підготовленою, дисциплінованою бойовою потужністю, яка не знала почуттів жалю та співчуття.

В середині XIV ст. почалися повільні зрушення у напрямку відродження воєнного професіоналізму, які стануть загальноновизнаною тенденцією у наступному столітті [6, С. 156-159].

Слід зазначити, що в середні віки війна мала значний релігійний підтекст і надзвичайно обмежену соціальну базу відбору військовослужбовців. Армія збиралася лише на період кампаній, між воїнами не було чіткої підпорядкованості, що призводило до неможливості підтримання у війську суворої військової дисципліни. Суверени феодальних країн у багатьох випадках не мали чітко визначених повноважень щодо ведення бойових дій, вони мобілізували своїх васалів для війни на досить обмежений період. Дрібні землевласники служили, як правило, 10-20 днів, а то й менше. Наприкінці XVI - на початку XVII ст. ситуація змінилася докорінно. Відбувався повільний перехід до масових військових формувань. Основу армії почали складали найманці, котрі були ненадійні та вкрай небезпечні (заколоти, дезертирства).

Протягом XVI та XVII ст. під час бурхливого промислового розвитку виникла не тільки потреба, але й можливість утримувати великі постійні армії, оскільки соціально-економічні зміни створювали для них відповідну матеріальну базу. Збільшення армії відбувалося надзвичайно швидко: вже у 1635 р. французька армія досягла чисельності у 100 тис. чол. Створенню масових армії також сприяло швидке зростання населення: якщо на початку нової ери населення планети складало 150-200 млн. чол., то у 1700 р. – близько 600 млн. чол., а у 1800 р. – 950 млн. Проте слід зауважити, що тогочасні західноєвропейські армії переважно комплектувалися рядовим і навіть командним складом шляхом вербування, що було, фактично, примусовим наймом. Така система часто збирала під прапори армії декласовані елементи суспільства: утікачів, злочинців, дезертирів з армії інших держав і була нестійким джерелом поповнення.

В XVI-XVIII ст. у Речі Посполитій інститут найманства розвивався у “пом’якшених” обставинах, бо головна кінна частина війська, яке поступово професіоналізувалося впродовж першої половини XVI ст., була суто шляхетською, втім в останній чверті XVI ст., коли виникла потреба в численнішій піхоті, шляхетський збройний контингент було розбавлено козаками й так званою зтяжною піхотою – найманцями, що їх вербували як удома, так і в Угорщині, Трансильванії, Словаччині, німецьких землях, Шотландії. Проте це не міняло фундаментальної засади найманства – виникнення професійної спільноти, для якої засобом прожитку служила

війна. Професійні вояки сприймали свою спільноту як певну цілісність, поєднану небезпечною справою, де “своїми” вважалися представники навіть ворожої армії, натомість цивільне населення відносилось до категорії “чужих”. Не менш виразним є і поділ на “добрих козаків”, тобто професійних воїнів, та “мотлох” – міщан і селян, що пристали до козацького війська.

Україна наприкінці XV – до початку XVIII ст. була тереном вічних битв зі степовиками. Це створило передумови для консолідації військового людю прикордоння в окремих стан. Показання населення на межі так званого Великого Кордону (протистояння мусульманського та християнського світу), особливо навколо Канева і Черкас, на початковій стадії відбувалося за рахунок не стільки селянства і міщанства, скільки за рахунок військово-служилого елементу. Крім того, шукати притулку в козацтві змушена була значна частина українського боярства. Щоб убезпечити себе від постійних набігів з півдня, потрібно було докорінно перебудувати сам спосіб життя цілого народу, підпорядкувавши його боротьбі за самозбереження. Постійна бойова готовність загартувала український народ і розвинула в ньому максимальний військовий інстинкт. Козаки добре пристосувалися до прикордонної війни в умовах дій проти татар, а ще з більшим завзяттям (через регулярну платню) боронили східні кордони Литви. Отже не дивно, що якщо наприкінці XVI ст. козацьке військо складало 12 тис. чол., то наприкінці першої чверті XVII ст. воно налічує вже близько 41 600 чол [7, С. 105-111].

У найважливішому питанні будівництва армії – її комплектуванні, українські козаки знайшли одне з найефективніших для того часу та умов рішення: за допомогою територіально-міліційної та курінної систем. Якщо для поповнення загальновійськових частин російської царської армії застосовувалися рекрутські набори, то в козацьких військах до військової повинності залучалося все чоловіче населення, яке спроможне було носити зброю, у віці від 18 до 38 років. Козаки йшли до виконання військової повинності зі своїм конем, зброєю і спорядженням, які вони утримували своїм коштом.

Інше суттєве надбання організації козацтва полягало в потенційних мобілізаційних можливостях створення великої армії й ефективних шляхах відновлення втрат особового складу. Довготривалі терміни служби забезпечували безперервну високу професійну підготовку козака, військова служба для якого була, фактично, справою всього життя. Рядове козацтво, як і старшина, мобілізувалося за територіальною ознакою. Територіальний принцип комплектування козацького війська зберігався протягом всього часу його існування. Кожна адміністративно-територіальна одиниця – сотня і полк, під час мобілізації було основою й

джерелом комплектування військових одиниць. Курінь виконував адміністративно-господарчу функцію. Він визначав форми власності на землю та розміри прибутку від неї як платню за військову службу, зараховував козака до особового складу війська, контролював його господарську діяльність. Одночасно він мав мобілізаційну функцію і вимагав від конкретної особи повного самозабезпечення (в одязі, озброєнні та харчуванні), а також виконання, у випадку необхідності, військової служби. На базі означеної структури здійснювалася індивідуальна бойова підготовка козака, а також формувалися підрозділи для ведення воєнних дій, які очолювала призначена похідна старшина, створювалися матеріальні запаси та людські резерви. Така система сприяла проведенню швидкої суцільної мобілізації. Саме тому ця система у козаків практично не змінювалася.

Наприкінці 60-х років XVIII століття до збройних сил на території України включалися і наймані (охотницькі) полки. На ці війська, створені гетьманським урядом для придушення опору народних мас зростаючому кріпосницькому гнітові, покладалася насамперед поліцейські функції. Уряд прагнув укомплектувати їх насамперед за рахунок чужоземців [7, С. 124-128].

Аналіз особливостей будівництва українського козацького війська показав, що комплектування війська, так як і його організацію, склад і систему управління необхідно віднести до числа факторів, що зумовили боєздатність Війська Запорізького та сприяли розвитку його воєнного мистецтва. За тих історичних умов територіально-міліційна та курінна система виявилася найбільш ефективною формою при вирішенні головної проблеми побудови збройних сил – забезпеченні постійного джерела поповнення армії. Прийнята в козацькому середовищі система комплектування та організації війська, крім підвищення його ударної сили, вогневих і маневрових можливостей, була спрямована насамперед на створення такої гнучкої організаційної структури, яка б дозволяла у випадку значних втрат легко і без великих витрат відновлюватися. Завдяки цьому ступінь готовності Війська Запорізького до війни був завжди високим. Система навчання і виховання на Запоріжжі була досить досконалою і базувалася саме на досвіді війн і військової практики [8, С. 53-58].

На принципово інших засадах було побудоване військо та способи ведення бойових дій в Османській імперії – основному супротивнику українського козацтва. На той час це було велике багатонаціональне утворення, до складу якого входили значні території й населення Азії, Європи і Північної Африки. Це дозволяло туркам спиратися на майже необмежені матеріальні і людські ресурси. За оцінками військових істориків, турецька армія, принаймні у першій чверті XVII ст., складала близько 250-280 тис. чол., в тому числі піхота – 50-70 тис. чол.,

кіннота – понад 200 тис. чол., що у багато разів перевищувало розміри європейських армій. Найбільш боєздатну силу Османської імперії складало феодалне кінне ополчення (оплачувана кіннота, що була лейб-гвардією султана), яке нараховувало близько 35 тис. чол. (13 % від загальної кількості війська). Чималу роль відігравав і корпус яничар (“залізна піхота” – на зразок російських стрільців), який нараховував до 24-25 тис. чол. Однак найбільш чисельну частину армії Османської імперії (до 200 тис. чол.) складали провінційні ополчення (так зване ленне військо), які збиралися тільки на час війни або походу та майже не навчалися військовій справі. При цьому в ході бойових дій військо через низький індивідуальний вишкіл солдат зазнавало величезних втрат [8, С. 55].

Таким чином, від стародавніх часів до кінця XVIII століття практика підготовки військ зазнала суттєвих змін. Якщо в стародавні часи їх основою була не тільки поодинокі підготовка солдат, але й вишкіл значних тактичних одиниць, то епоха рицарства поставила на перший план індивідуальний професіоналізм та якість озброєння вершника. Незважаючи на кризу, що переживав інститут найманства, він становив основу багатьох армій Європи. Проте суперечність між слабкою вмотивованістю вояків-чужинців на ведення бойових дій, підвищенням професіоналізму, морального духу, військової дисципліни та об’єктивними потребами держави у надійному захисті від зовнішнього ворога постійно зростала. Нерідко своєю стихією, спонтанними діями найманці дестабілізували воєнно-політичну обстановку, здійснювали негативний вплив на місцеве населення через прищеплення йому культу дикої сили та споживи.

2. Перехід до масових армій і тотальних воєн.

Кардинальні зміни у військовій сфері, підготовлені усім попереднім розвитком воєнного мистецтва, відбулися під час наполеонівських воєн. Сучасник Наполеона, один із самих відомих французьких воєнних теоретиків в галузі стратегії першої половини XIX ст. Анрі Жоміні (1779-1869 рр.), одним з перших у світі гідно оцінив нові спроможності французького суспільства до стратегічного розгортання та мобілізації і мав для цього вагомі підстави: протягом року французька армія досягла кількості більш, ніж у 1 млн. чол. при загальній чисельності населення приблизно у 25 млн. чол. А.Жоміні спромігся дотепно й узагальнює відповіді на одне з найактуальніших питань свого часу: в чому полягає основа успіхів французів? Його відповідь була однозначною: найголовніше у вражаючих воєнних результатах французів – чисельність армії та новий рівень мотивації військовослужбовців [1, С. 354-359].

Цікавим є досвід, отриманий французькою армією у XIX столітті під час ведення колоніальних воєн. Колоніальні війни вимагали принципово нового рівня мотивації

військовослужбовців, які не розуміли кінцевої мети ведення бойових дій, швидко втрачали ілюзії щодо можливості отримання легкої перемоги, перебуваючи у постійному ворожому оточенні та жахливих санітарно-гігієнічних умовах [9, С. 11-14].

В Російській імперії служба в армії до середини XIX століття вважалася однією з найпрестижніших, що підтверджується майже повною відсутністю в Росії, на відміну від європейських держав, фактів дезертирства. Велика професійна армія виступала базою успіхів Росії з 1709 року (Полтавська битва) до середини XIX століття (Кримська війна 1853-1856 років).

У 1874 р. Дмитро Олексійович Мілютін (1816-1912 рр.), міністр війни з 1861 по 1881 рр., започаткував воєнну реформу, яка переслідувала три головних цілі:

- покращання адміністративної структури;
- перехід до короткострокової служби, що передбачало зменшення загальної кількості військовослужбовців та підвищення мобілізаційних можливостей держави;
- підвищення якості воєнної освіти, особливо офіцерів.

В процесі реформ було введено загальний військовий обов'язок незалежно від соціального статусу призовників, проте терміни служби залежали від рівня їх освіти: військовослужбовці, які не мали освіти, проходили службу 6 років (пізніше 5), а ті, хто закінчив університет – тільки 6 місяців. Однак за соціальною структурою армія залишалася переважно селянською і була не спроможна на рівних змагатися з високопідготовленими добре оснащеними і більш матеріально та ідеологічно вмотивованими військовими формуваннями розвинутих держав. Відтак, як компенсаційна реакція на воєнно-адміністративне та технологічне відставання, у політичного та військового керівництва формувалася прийнятність значних людських жертв з метою досягнення поставлених цілей.

До початку та в ході першої світової війни в Німеччині та в інших провідних державах світу спостерігалися тенденції щодо запровадження системи практичних заходів підготовки тотальної війни. Ними передбачалося підпорядкування цілям війни всього способу життя нації: побудова системи патріотичного виховання, пріоритетного використання наукових, технологічних, економічних досягнень, насамперед, у військовій сфері, воєнізована освіта тощо. Якщо на початку XIX ст., під час наполеонівських воєн мобілізація людських ресурсів складала 4-6%, то під час Першої світової війни вже 10-20%.

Після Першої світової війни спроба у стислі терміни вирішити майбутнє Росії за рахунок озброєння народу, створення частин на міліційній основі виявилася невдалою. Треба було рішуче змінювати практику будівництва Червоної Армії, залучати до служби військових професіоналів. Якщо у грудні 1918 р. у її складі проходили

службу 22315 колишніх царських офіцерів, то вже у серпні 1920 р. їх нараховувалося 48409 чол. Виходячи з того, що утримання кадрової армії для молодої революційної Росії потребувало значних коштів, постановою ЦК була введена змішана система комплектування військ. На початку 20-х рр. в Радянському Союзі була розроблена воєнна доктрина, на основі якої були розроблені комплексні, проте ретельно деталізовані плани підготовки країни до війни, починаючи від військової підготовки населення в школах. Олександр Андрійович Свечін (1878-1938 рр.), військовий історик і теоретик, стверджував, що у майбутній війні продуктивні сили країни відіграватимуть вирішальну роль з огляду кращої підготовки до боротьби, вимагатимуть поетапної мобілізації великих ресурсів, напруження сил всього народу. Подальші події підтвердили справедливість його слів. Усі провідні фахівці світу справедливо підкреслюють: перемога СРСР у Другій світовій війні – це ствердження концепції мобілізації країни до війни, де людський фактор відіграв провідну роль [9, С. 12].

Таким чином, на етапі переходу до масових армій та тотальних воєн, завдяки демографічним змінам, підвищенню продуктивності праці, іншим факторам стало можливим здійснити перехід до загального військового обов'язку, який майже на два століття постав аксіоматичною вимогою щодо спроможності нації забезпечити або досягти своїх життєво важливих інтересів. Якісно новий рівень чисельності армій вимагав стандартизації та налагодження розгалуженої системи військової освіти, удосконалення організаційно-штатної структури військ. На рівень боєготовності та боєздатності військ почали безпосередньо впливати заходи щодо формування та розвитку національної свідомості особистості, суспільства. Здатність нації вести війну, її воля до перемоги, вміння переносити труднощі і страждання все частіше почали розглядатися як найкращий показник її продуктивних можливостей, рівня ідеологічно-ціннісної мобілізації суспільства. Водночас, досвід ведення воєн другої половини XIX століття переконав, що час малих професійних армій спливає.

3. Повоєнний стан та сучасні тенденції.

Поява зброї масового ураження, високоточної зброї, зростання їх потужності, ускладнення обладнання, бойової техніки, поява нових способів та засобів бойових дій призвели до суттєвих змін у функціях та завданнях збройних сил, збільшення їх чисельності та витрат держави на оборонні цілі. Різко загострилися проблеми підвищення професійно ділових та морально-етичних якостей особового складу, технічної надійності зброї, обладнання та бойової техніки. Переоцінки, з урахуванням нових реалій на світовій арені, потребували структура збройних сил, система, принципи, зміст підготовки військовослужбовців, фінансування та пріоритети оборонних програм і т.д. З іншого боку молоді люди, які народилися й вирости в багатому

суспільстві, все більш цинічно ставляться до таких понять, як безкорислива служба державі, мужність, хоробрість, жертвність і т.д. Це негативно позначається на їх бажанні йти до війська, адаптуватися до армійських цінностей, переносити тягар військової служби [9, С. 14-17].

На сьогоднішній день майже 80 держав продовжують комплектувати ЗС за призовом. Ряд країн зберігають змішану систему комплектування. В той же час сучасні тенденції підштовхують держави, недержавні організації та групи до все більшого покладання на добровільні сили, багатоцільові за призначенням, які відрізняються більш тісними зв'язками з цивільним суспільством.

Останні півстоліття позначені послідовним переходом переважної більшості розвинутих країн світу до добровільної системи комплектування війська. Такі процеси, враховуючи особливості об'єктивних та суб'єктивних умов різних країн, протікали і протікають дуже складно та суперечливо. Про це свідчить досвід багатьох країн, які пройшли цей шлях. На сьогодні близько 50 держав світу мають професійні армії, що відрізняються чисельністю, умовами фінансування, рівнем навченості та бойової готовності. Серед них є не тільки високорозвинуті держави, але й ті, що мають порівняно низький економічний потенціал (Індія, Нігерія, Пакистан, Філіппіни).

Однак така тенденція несе із собою певні негативні наслідки. Приміром, на парламентських слуханнях у Нідерландах (2000 р.) авторитетний дослідницький центр з питань міжнародних відносин (інститут "Клінхендаел") виступив з рекомендаціями залучати на військову службу громадян інших країн з метою формування так званого "іноземного легіону" через те, що міністерство оборони країни, починаючи з 1996 р. (року відміни загального військового обов'язку), постійно стикається із серйозними труднощами комплектації війська [9, С. 14]. Незважаючи на те, що ці пропозиції членами законодавчого органу майже одностайно були відхилені, сама їх постановка виглядає симптоматичною. Світовий досвід свідчить, що в жодному з крупних збройних конфліктів контрактна армія дотепер не перемогла. А в особливо загрозливих ситуаціях поновлювався призов, як це зробила у 2015 році Литва на фоні загострення протистояння між Україною та Російською Федерацією.

Таким чином, аналізуючи головні тенденції розвитку збройних сил в історичному контексті, можна зробити висновок, що від стародавніх часів до сьогодні люду, дбаючи про свою безпеку, приділяло значної уваги пошуку шляхів удосконалення організації війська, розвитку його спроможностей виконувати покладені завдання. Збройні сили, як частина держави, гарант самого її існування та процвітання, у різних формах

існували впродовж багатьох віків та існують зараз в усіх країнах світу. Утримання війська, комплектування його особовим складом завжди розглядалося як обов'язок держави.

Протягом своєї історії людом використовувалось багато способів комплектування збройних сил особовим складом. Можна виділити основні з них [9, С. 15]:

професійна армія – комплектування війська на добровільній основі з числа населення своєї країни на основі розподілу праці у суспільстві;

найманство – вербування до війська професійних вояків з інших країн (або з некорінного населення своєї країни), за відповідну платню;

загальне народне ополчення – збір до війська всього дорослого населення за територіальним принципом, як правило для самооборони;

загальний військовий обов'язок – комплектування війська особовим складом шляхом призову громадян країни на військову службу;

територіально-міліційна система – включала підготовку воїнів, а також формування підрозділів за територіальною ознакою для ведення воєнних дій;

змішаний спосіб комплектування – поєднання різних способів.

Висновки й перспективи подальших досліджень

На сьогодні серед фахівців воєнної науки немає єдиних поглядів на те, яка ж система комплектування військ найбільш раціональна: примусова, добровільна (або контрактна), чи змішана. Проте всі вони сходяться на тому, що однозначної відповіді на це питання немає. Кожна країна вирішує його в залежності від конкретних умов, які склалися в усіх сферах її життя на цей час, та поглядів на їх можливі зміни у майбутньому.

Аналізуючи досвід, набутий державами світу протягом свого існування, можна зробити певні висновки та узагальнити фактори, від яких залежить вибір способу комплектування збройних сил особовим складом, та їх вплив на вибір того чи іншого способу комплектування.

Вибір певного способу комплектування війська завжди залежав від конкретних умов, які склалися для кожного конкретного суспільства. Основу армії безперечно складають люди. І тому правильно обраний спосіб комплектування збройних сил може мати вирішальний вплив на якість виконання покладених на них завдань. Обираючи спосіб комплектування армії особовим складом, кожна країна повинна керуватися лише власними інтересами, використовуючи багатий досвід, набутий людом протягом всієї історії свого існування.

Література

1. Мандрагеля В. Причини та характер воєн (збройних конфліктів); філософсько-соціологічний аналіз: Монографія. – К., 2003. – Бібліогр.: 570 с. 2. Гиббон Э.

Упадок и разрушение Римской империи. – Москва, 2005. – Центрполиграф. – 243 с. 3. Гареев М. А. Если завтра война? – М.: Изд. "Владар", 1995. – 239 с.

4. Журавлев И. В. Подготовка воинов Аллаха (VI-VIII в.в.): Историко-педагогическое исследование. – М. 2000.
5. Стариков Е. Н. Общество – казарма от фараонов до наших дней. Новосибирск: Сибирский хронограф, 1996. – 420 с. 6. Флори Ж. Идеология меча. Предыстория рыцарства. Эвразия, 1999. – 320 с. 7. Крип'якевич І., Гнатевич Б., Стефанів З., Думін О., Шрамченко С. Історія українського війська. – Львів, 1992. Вид. “Світ”.

8. Корнієнко В. В. Особливості виховання та навчання козацької молоді у Війську Запорізькому наприкінці XVI-початку XVII ст.ст.// Збірник наукових праць. – К.: Військовий гуманітарний інститут Національної академії оборони України, 2000. – №4(17). – С.53-58.
9. Лішавський В. Комплектування війська: служба за контрактом плюс резерв. – “Народна Армія”, 07.07.2004.

НЕКОТОРЫЕ АСПЕКТЫ КОМПЛЕКТОВАНИЯ ВОЙСК ЛИЧНЫМ СОСТАВОМ

Николай Петрович Думенко (канд. воен. наук)

Александр Леонидович Михайлов

Анатолий Викторович Подлесный

Вадим Витальевич Мащталир (канд. истор. наук)

Генеральный штаб Вооруженных Сил Украины, Киев, Украина

Исторический и современный опыт свидетельствует о том, что только наличие развитого оборонного сектора и его главной составляющей - вооруженных сил, их готовность к наращиванию были и будут сдерживающим фактором от любых внешних посягательств и основой для проведения политики в защиту национальных интересов любого государства мира.

Выбор способов комплектования войск личным составом всегда зависел от конкретных условий, которые складывались для каждого конкретного общества с учетом таких факторов, как социально-политическое устройство государства; направление внешней политики государства; направление военной политики государства; уровень военной угрозы; наличие материальных и человеческих ресурсов; развитие вооружения и военной техники; развитие военного искусства; уровень патриотизма населения и тому подобное.

Ключевые слова: война; личный состав; комплектований войск.

SOME ASPECTS OF MANNING PERSONAL COMPOSITION

Mykola P. Dumenko (Candidate of Military Sciences)

Oleksandr L. Mykhailov

Anatolii V. Pidlisnyi

Vadym V. Mashtalir (Candidate of Historical Sciences)

General Staff of the Armed Forces of Ukraine, Kyiv, Ukraine

Historical and current experience shows that only the presence of advanced defense sector and its main component - the armed forces, their readiness for capacity have been and will be a deterrent against any external attacks and the basis for a policy to protect the national interests of any country in the world.

The choice of ways of troops manning always depended on the specific conditions that evolved for each society, taking into account factors such as the socio-political structure of the state; direction of foreign policy; direction of military policy; the level of military threat; availability of material and human resources; development of arms and military equipment; development of military art; level of patriotism population, etc.

Keywords: War; personnel; troops manning.

References

1. Mandrahelia V. (2003), The causes and nature of wars (armed conflicts); philosophical and sociological analysis: Monograph. [*Prychyny ta kharakter voien (zbroinykh konfliktiv); filozofsko-sotsiologichnyi analiz: Monohrafiia*], Kyiv, Bibliohr, 570 p. 2. Gibbon Je. (2005), Decline and Fall of the Roman Empire [*Upadok i razrushenie Rimskoj imperii*], Moscow, Centrpoligraf, 243 p. 3. Gareev M.A. (1995), If tomorrow the war?. [*Esli zavtra vojna?*], Moscow: Izd. “Vladar”, 239 p. 4. Zhuravlev I.V. (2000), Preparing soldiers of Allah (VI-VIII centuries): Historical and pedagogical research [*Podgotovka voinov Allaha (VI-VIII v.v.): Istoriko-pedagogicheskoe issledovanie*] Moscow. 5. Starikov E.N. (1996), Society - the barracks of the Pharaohs to the present day. Novosibirsk: Siberian chronograph, [*Obshchestvo – kazarma ot faraonov do nashih*

dney. Novosibirsk: Sibirskij hronograf], 420 p. 6. Flori Zh. (1999), The ideology of the sword. Background of chivalry. Eurasia, 320 p. 7. Krypiakovykh I., Hnatevych B., Stefaniv Z., Dumin O., Shramchenko S. (1992), History of Ukrainian troops [*Istoriia ukrainskoho viiska*], Lviv, Vyd. “Svit”. 8. Korniienko V.V.. (2000) Features of education and training young Cossacks Cossack Army in the late XVI-early XVII centuries [*Osoblyvosti vykhovannia ta navchannia kozatskoi molodi u Viisku Zaporizkomu naprykintsi XVI-pochatku XVII st.st.*], Zbirnyk naukovykh prats, Kyiv: Viiskovyi humanitarnyi instytut Natsionalnoi akademii obrony Ukrainy, No 4(17), pp. 53-58. 9. Lishavskiy V. (2004) Picking host service contract plus reserve [*Komplektuvannia viiska: sluzhba za kontraktom plius rezerv*], “Narodna Armiia”

Отримано: 02.02.2016 року.